

જીવન પ્રકાશ

પુસ્તક ૪૨ મું.

અંક ૬ હો.

સંવત ૨૦૦૦

ચોપ

પ્રકાશક—

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

અંક માં

૧. મંગલ સ્તુતિ ૧૦૫	૭. શ્રી અનેકાન્તવ્યવસ્થાપ્રકરણમ્ । ૧૧૩
૨. ખરેખર વાંક તેનો છે ૧૦૬	૮. શ્રદ્ધા ૧૧૬
૩. સાચો પ્રકાશ ૧૦૭	૯. સમયં મા પમાપ । ૧૧૯
૪. સમભાવ ૧૦૮	૧૦. અમર આત્મમંથન ૧૨૨
૫. નંદન મણિયાર ૧૦૯	૧૧. વર્તમાન સમાચાર ૧૨૩
૬. આચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજય વલ્લભસૂરીશ્વર સ્તુતિ ... ૧૧૨	

નવા થયેલા માનવતા સભાસદો

૧. શેઠ હીરાલાલ મણીલાલ	અમદાવાદ	લાઇફ મેમ્બર
૨. શાહ ભાઈચંદ મોતીચંદ	ભાવનગર	વાર્ષિક મેમ્બર

પોસ્ટ વી. પી. થી પુસ્તકો મંગાવનારને ખાસ સૂચના

હાલમાં પોસ્ટ ખાતા તરફથી એવું ધોરણ નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે તોલા ૧૬૦ થી વધારે વજનનું વી. પી. સ્વીકારવામાં આવશે નહિ માટે એક સાથે વધુ પુસ્તકો મંગાવનારે પોતાની નજીકનું સ્ટેશન લખી જણાવવું જેથી રેલવે પારસલદ્વારા તે પુસ્તકો મોકલી આપી રસીદ વી. પી. થી મોકલી શકાય.

શ્રી આદિનાથ પ્રભુ ચરિત્ર (શ્રી અમરચંદ્રસૂરિયૈ)

૧૦૩૦૨ શ્લોકપ્રમાણ, મૂળ સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે અને સુંદર શૈલીમાં વિસ્તાર-પૂર્વક જુદા જુદા આગમો તથા પૂર્વાચાર્યોકૃત અનેક ગ્રંથોમાંથી દોહન કરી શ્રીમાન અમરચંદ્રસૂરિયૈએ રચેલો આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. રચનાર મહાત્માની કવિત્વશક્તિ અદ્ભુત છે. તેમાં આવેલ સર્વ પ્રકારના રસો, અલંકારો, શબ્દલાલિલ વગેરેથી રચના ઘણી જ સુંદર છે. તેનું આ સાદું, સરલ અને સુંદર ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

આ ગ્રંથમાં પ્રભુના તેર ભવો તથા યુગલિકો સંગ્રંથી અપૂર્વ વર્ણન, આ ચોવીશીમાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુ પ્રથમ તીર્થંકર થયેલ હોવાથી મનુષ્યોનો વ્યવહારધર્મ, શિલ્પકળા, લોકવ્યવહારનું નિરૂપણ, નગરસ્થાપના, રાજ્યવ્યવસ્થા અને પ્રભુના સુરાજ્યનું વિવેચન, ઇંદ્રો વગેરેએ પ્રભુના પંચ કલ્યાણકના પ્રસંગોએ કરેલ અપૂર્વ ભક્તિપૂર્વક મહોત્સવોનું જાણવા યોગ્ય અનુપમ વૃત્તાંત, પ્રભુએ આપેલ ભવતાણી દેશના અને અનેક ભોધપ્રદ કથાઓ વગેરે અનેક વિષયો ઘણા વિસ્તારપૂર્વક આવેલા છે.

એકંદરે આ ચરિત્ર પહેલેથી છેલ્લે સુધી મનનપૂર્વક વાંચવા જેવું અને પઠનપાઠનમાં નિરંતર ઉપયોગ કરવા યોગ્ય છે, જેને માટે વિશેષ લખવા કરતાં અનુભવ કરવા જરૂર છે.

સુમારે પચાસ દ્વૈર્ગ, કાઢિન આઠપેજ ચારસો પાનાંનો આ સુંદર દળદાર ગ્રંથ ઊંચા એન્ટિક પેપર ઉપર સુંદર ગુજરાતી અક્ષરો, પાકા કપડાના સુશોભિત બાઈંડીંગથી અલંકૃત કરવામાં આવેલ છે.

કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ અલગ.

સાચો પ્રકાશ

લેખક : આ. શ્રી વિજયકરતુરસૂરિજી મહારાજ

અત્યારે તો ચોમેરથી કોલાહલ થઈ રહ્યો છે કે ઉદ્યોત થયો, ઉન્નતિ થઈ, પ્રકાશ થયો. ક્યાં કઈ દિશામાં ? પૂછીએ તો એ જ ઉત્તર મળે છે કે વીતરાગના શાસનની, વીતરાગના ધર્મની. ભાગ્ય ફેર હોય કે મતિમંદતા હોય. ગમે તે કારણને લઈને બતાવેલી દિશામાં દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તો ગાઢ અંધકાર જ અંધકાર દેખાય છે. કહીએ છીએ કે ગાઢ અંધારું છે; તો તેઓ ખૂમો પાડી બેઠે છે કે માનો કે અજવાળું છે. કહો કે અંધારું નથી. મધ્ય રાત્રિએ પણ મધ્યાહ્ન મનાવવાની વિદાસીઓની પ્રબળ ઇચ્છાને પાળવી કે ટાળવી તે એક વિકાસ માર્ગમાં પ્રયાણ કરનાર સહજનંદના સહવાસની કામનાવાળા, નિરાગ ચિત્ત મનસ્વીઓ માટે વિચારણીય થઈ પડ્યું છે. દેખાય રાત્રિ અને માનવો દિવસ તે જ્ઞાન ચક્ષુવાળો હૃદયથી કેમ માને ? સંપૂર્ણ વિકાસી તો ઇન્દ્રિયોના વિદાસીને જણાવો કે મળવો મુશ્કેલ છે. વિકાસના માર્ગમાં રહેલો અને વિકાસનો અર્થો સંપૂર્ણ નહિ તો સામાન્ય વિકાસીને જાણી શકે, મેળવી શકે. બાકી તો વિદાસી તો અનધિકારી છે. વિદાસી વિકાસીને ઓળખી શકતો નથી. વિદાસીની વૃત્તિઓ કાંઈક અંશે મંદ થાય તો જ વિકાસ અને વિકાસીને ઓળખી વિકાસના માર્ગમાં સન્મુખ થઈ શકે છે. વિકાસ એટલે ખીલવું. અંદરની વિભૂતિનું બહાર પ્રગટી નીકળવું. કમળની જેમ. અવિકસિત કમળ ઉપરથી લીલું દેખાય છે. પણ જ્યારે વિકસિત થાય છે ત્યારે વિવિધ વર્ણુ યુક્ત થઈ

તેનો સૌરભ ચોમેર પ્રસરી જાય છે. આત્માનો વિકાસ એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું પ્રગટી નીકળવું. જ્ઞાનનું પદાર્થ માત્રમાં વ્યાપ્ત થઈને રહેવું.

વિદાસ, એટલે પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં વૃત્તિઓનું તન્મય થવું, વિષયી ઇન્દ્રિયોનું વિષય જડના ધર્મો વર્ણુદિમાં રંગાઈ જવું. અને વૃત્તિઓ ઉપરથી વર્ણુદિનો રંગ ફિક્કો પડી જવો, ઊડી જવો, તે જ વિરંગ, વિરક્ત, વૈરાગ્ય. તાંતણાની રૂવાંટીમાં પેસી ગયેલો રંગ કાઢતાં ઘણો જ પરિશ્રમ વેઠવો પડે છે. અને તે વિદાસીને રુચે નહિ. સંસારનો મોટો ભાગ શ્રીમંત બનવાની કેમ ઇચ્છા રાખે છે ? ધનાસક્ત બની ધોળી શા માટે થાય છે ? પરિશ્રમ પસંદ નથી. પરિશ્રમ વગર જો પેટ ભરાતું હોય તો પરિશ્રમને કોઈપણ ઇચ્છે નહિ.

દોરાને ઉપરા ઉપરી ગાંઠો વાળતાં જરા યે પરિશ્રમ પડતો નથી પણ તે વાળેલી ગાંઠો છોડતાં ઘણો પરિશ્રમ પડે છે. અદ્ય પરિશ્રમે કપડાંના ટુકડા થઈ શકે છે, પણ કપડું વણતાં ઘણો પરિશ્રમ કરવો પડે છે. ધન વેડફી નાખતાં પરિશ્રમ પડતો નથી. ધન ભેગું કરતાં મહેનત અને વખત લાગે છે. ચિત્રને ભૂંસી નાખતાં પરિશ્રમ અને સમય લાગતો નથી. ચિત્ર ચીતરતાં પરિશ્રમ ને સમયની બહુલતા હોય છે.

રાગદ્વેષની ગાંઠો વાળતાં પરિશ્રમ કે મુશ્કેલી નડતી નથી. છોડતાં અત્યંત પરિશ્રમ અને મુશ્કેલીઓ નડે છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ખોઈ નાખતાં જરા યે વાર લાગતી નથી, મેળ-

વતાં વાર લાગે છે. શુભોને ભૂંસી નાખતાં પરિશ્રમ પડતો નથી. સુસંસ્કારને ભૂંસી નાખતાં વાર લાગતી નથી, પણ શુભો અને સુસંસ્કારોને મેળવતાં પરિશ્રમ પડે છે અને વખત લાગે છે. મન, વચન, કાયાના યોગોમાં સહુથી અદ્વ, નહિ જેવા જ પરિશ્રમવાળો-વચન યોગ છે. મોઢેથી મોટી મોટી વાતો કરવામાં જરા યે ભેર લાગતું નથી. વચન આતુર્ય એટલે વચન વચનામાં વગર પ્રેરણાએ અને વગર પરિશ્રમે આપુંયે જગત વળી ગયું છે.

વચનયોગ કરતાં કાયયોગ ઘણા જ પરિશ્રમવાળો છે. મોઢેથી મોટી જવું સહેલું છે. પણ કરી બતાવવું ઘણું કઠણ છે.

વસ્તુનું સ્વરૂપ કહી બતાવવું, શાસ્ત્રો વાંચી સંભળાવવા, બધું યે સહેલું. વર્તનમાં વર્તવું, આચરણમાં આચરવું, પરિશ્રમ વગર બની શકતું નથી.

વચનયોગ અને કાયયોગ કરતાં મનોયોગમાં પરિશ્રમ અનહદ છે. કાયયોગના પરિશ્રમના પાર પામેલા કેટલાય નીકળી આવશે પણ મનોયોગ સાચવવાવાળા સંસારમાં કોઈક જ નીકળશે.

કષાય અને વિષયની વૃત્તિઓ-દોરડીઓ-

કાપી નાંખી આત્માને બંધનમાંથી છૂટો કરનાર આજના સમયમાં કેટલા હશે ? તો પછી વીતરાગની દિશામાં ઉદ્યોતની અને ઉન્નતિની ખૂંમો પાડનારમાં તથ્યતા-સત્યતા કેટલી છે તે સ્કેન્ડે ગણી શકાય છે.

રાગદ્વેષ, વૈર વિરોધ, અને કષાય વિષયની દિશા સન્મુખ વળીને કહેવું કે બુઝો, વીતરાગની દિશામાં કેટલી ઉન્નતિ અને કેટલો પ્રકાશ થયો છે ? એમનું કહેવું સાચું છે, ઉન્નતિ છે, અને પ્રકાશ પણ છે; પરંતુ તે વીતરાગની દિશામાં નહિ પણ સરાગની દિશામાં. પૂર્વમાં નહિ પણ પશ્ચિમમાં. પશ્ચિમમાં ઊભા રહી સંધ્યા સમયે કહેવું કે બુઝો, સૂર્યોદય થાય છે. તો જ્ઞાન ચક્ષુ કેમ માને ?

સંસારમાં વસ્તુ બે. એક જડ અને બીજું ચૈતન્ય. આ બેનો પ્રપંચ તે જ સંસાર. આ બે વસ્તુઓને બુદ્ધા બુદ્ધા રૂપે તપાસવાની છે. આપણે તો આપણા પક્ષમાં રહીને ચૈતન્ય માત્રનું હિત ચિંતવવાનું છે. ભગવાન પોતે પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરીને બંધનમાંથી મુકાતાં સ્વ સ્વરૂપી આત્માઓને ચેતાવતા ગયા, કે પરસ્વરૂપ ભયાવહ છે મોટે સ્વ સ્વરૂપમાં શમાઈ જાયો.

સમભાવ

સુખી દેખી કોઈને, આવે મૈત્રી ભાવ,
દુઃખી દેખી અવરને, કરુણા અંતર લાવ.
શત્રુ કે સ્નેહી વિષે, વર્તે જ્યાં સમભાવ,
સામાયિક એ જીવનનું, પ્રગટે શુદ્ધ સ્વભાવ.

અમરચંદ માવજી શાહ.

નંદન મણિયાર

(ગતાંક ૫૪ ૬૩ થી ૩૨)

લેખક : મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ (સંવિગ્નપાશ્વિક)

નંદન મણિયારે પ્રાતઃકાળે ઉપવાસનું પારણું કર્યું, ત્યારપછી પોતાના સંકલ્પાનુસાર તે નગરીના શ્રેણિક મહારાજ આગળ જઈ લેટણું મૂકી એક મોટી વાવ બંધાવવા માટે જમીનની માગણી કરી. રાજાએ તેની ઇચ્છાનુસાર વૈભવ-રગિરિ પહાડનાં નીચાણના પ્રદેશમાં જમીન આપી. નંદન મણિયારે તે સ્થળે એક મહાન સુંદર વાવ બંધાવી. તેની ચારે બાજુ અનેક વૃક્ષોવાળા ચાર બગીચા બનાવ્યા, એક અન્નક્ષેત્ર ખોદ્યું, એક ધર્મશાળા અને દેવકુળ બંધાવ્યું.

આ વાવમાંથી અનેક મનુષ્યો પાણી ભરતા, સ્નાન કરતા, વસ્ત્રો ધોતા હતા. વટેમાર્ગીઓ વિશ્રાંતિ લેતા અને ગરીબ લિશ્કુકો આદિ આશ્રય ત્યાં લેતા હતા.

નંદન મણિયાર અવાર નવાર ત્યાં આવતો અને લોકોના મુખથી આ વાવ આદિ બંધાવનારની પ્રશંસા સાંભળી ખુશી થતો હતો. સમ્યગ્દષ્ટિ થયા સિવાય ખર્ચ નિરપ્રહપણું આવતું નથી. કરેલ કર્મનો બદલો મેળવવાની ઇચ્છા શાંત થતી નથી. નિંદા, સ્તુતિ, ખેદ કે હર્ષ થયા સિવાય રહેતો નથી. લોકોના મુખથી કરાતી પોતાની પ્રશંસાથી તે ખુશી થતો. કોઈ લિશ્કુકોને પોતાની ઇચ્છાનુસાર ત્યાંથી દાન મળતું ન હતું, તો તેઓ નિંદા કરતા હતા તે સાંભળી ખેદ પણ પામતો હતો.

અહીં આવનાર આત્મદષ્ટિ વિનાના અનેક

મનુષ્યોનો તેને સંગ થતો હતો. મહાત્મા-આત્મજ્ઞાની પુરુષ તો કોઈક ભાગ્યે જ આવતા હતા અને આવતા હતા તો પણ તેમને ઓળખવાની કે તેમની સેવા કરવાની અથવા તેમની પાસેથી ધર્મશ્રવણ કરવાની વાવ, બગીચા આદિના વ્યવસાયમાં ધુંચવાયેલો હોવાથી ઇચ્છા પણ થતી ન હતી, વખત પણ મળતો ન હતો. ઘણા લાંબા વખતના આ કુસંગનું પરિણામ એ આવ્યું કે તેની સમ્યગ્દષ્ટિ સર્વથા નાશ પામી અને મિથ્યાદષ્ટિ, આત્મપ્રશંસા, વિષયોમાં આસક્તિ, કર્તવ્યનું મિથ્યાભિમાન અને ઇષ્ટાનિષ્ટથી હર્ષ ખેદ ઇત્યાદિ વૃદ્ધિ પામ્યાં. આવી સ્થિતિમાં પૂર્વકર્મના પ્રબળ ઉદયથી તેના શરીરમાં વિવિધ પ્રકારના મોટા સોળ રોગો ઉત્પન્ન થયા. આ બાહ્ય રોગ અને મિથ્યાત્વરૂપ આંતરરોગ એમ ઉભય રોગથી તેના આર્તધ્યાનમાં વધારો થયો.

આ બનાવેલી સુંદર વાવ ઉપર તેને વિશેષ આસક્તિ હતી. અહા! આ સુંદર વાવ, આ બગીચાઓ, આ દેવકુળ અને ધર્મશાળા, આ સુંદર હવેલી, આ ધન, માલ, મિલકત મૂકીને જવું પડશે? હે વૈદો! આ રોગનો પ્રતિકાર કરી મને બચાવો. તમે માગો તેટલું ધન આપું. પણ કોણ બચાવે? તૂટીની છુટી ક્યાં છે? મિથ્યાદષ્ટિને લઈને જ આ અસત્ મિથ્યા પદાર્થો પર આસક્તિ થાય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ વિચાર દ્વારા જાગૃત છે. આત્મા સિવાય

સર્વ વસ્તુ તેણે અન્ય-મિથ્યા-ત્યાગ કરવા યોગ્ય માનેલી હોય છે. સમ્યગ્દષ્ટિ થતાં જ તે સર્વ વસ્તુ ઉપરથી તેણે મોહ મમત્વ કાઢી નાખ્યો હોય છે. વિષ્ણુનો ત્યાગ કરવો તે જેટલો સહેલો અને ઇષ્ટ છે તેટલો જ આ હુનિયાના સર્વ પદાર્થોનો ત્યાગ સમ્યગ્દષ્ટિને સહેલો હોય છે. અહોનિશ આત્મા એ જ તેનું લક્ષ્યમિન્દુ હોય છે. મોહ, મમત્વ, અજ્ઞાન, અભિમાન, રાગદ્વેષ ઇત્યાદિ શત્રુઓનો તેણે પહેલેથી જ પરાજય કરેલો હોય છે. તેથી આ છેવટની સ્થિતિમાં તેને કોઈ નડતું નથી. ને સર્વ જીવોને આત્મસ્વરૂપ માને છે, એ મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ કરનાર નિમિત્તો પોતાના આત્મમળ આગળ એક પણ ટકી શકતા નથી. વળી જેને નિરંતર સાધુ પુરુષોનો સંગ હોય છે તેની આત્મજાગૃતિ નિરંતર વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. આ નંદન મણિયારને તેવી ઉત્તમ સંગતિ ન હતી, કે આ છેવટની સ્થિતિમાં પણ કોઈ તેને જાગૃતિ આપે. વાત ખરી છે કે જે મનુષ્ય પહેલાંથી જાગૃત થયો નથી તે આવી છેવટની-પ્રયાણ વખતની વળવળતી સ્થિતિમાં જાગૃત થઈ શકતો નથી.

નંદન મણિયાર આ દેહનો ત્યાગ કરી તે વાવ ઉપરની આસક્તિને લીધે આર્ત્તધ્યાને મરણ પામી સે વાવમાં દેહકાપણે ઉત્પન્ન થયો.

મરણ વખતની જેવી બુદ્ધિ હોય-જેવી લાગણી હોય તે પ્રમાણે ગતિ થાય છે. આ છેવટની મતિ પણ જીવંતીના કર્તવ્ય અને લાગણીઓ ઉપર આધાર રાખે છે. પુણ્યકાર ઉપરના મોહ-મમત્વને લઈ તેમાં મમતા રહી જતાં તે તે સ્થાને ઉત્પન્ન થવું પડે છે. નિધાન ઉપરના મમત્વને લઈ કેટલીકવાર તે નિધાનના રક્ષક તરીકે સાપ કે ઊંદર આદિપણે આ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્ઞાની પુરુષો આ છેવટની સ્થિતિ માટે

ઘણી ભલામણ કરે છે. તેવા પ્રસંગે મોહ ઉત્પન્ન કરનારા નિમિત્તોને દૂર રાખવા અને મોહ મમત્વને ઓછો કરાવનાર આત્મજ્ઞાની મહાત્માઓને પાસે રાખવા. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતે જાગૃત હોય એટલે તેને જીવ મહાત્માઓની મદદની જરૂર નથી પડતી, છતાં કાંઈક મંદ જાગૃતિ હોય તો અવશ્ય આત્મજ્ઞાની પુરુષોને છેવટની સ્થિતિમાં પાસે રાખવા. સ્વાભાવિક પણ તેવા પુરુષો પાસે હોય તો અલૌકિક જાગૃતિ રહ્યા કરે છે. આત્મજ્ઞાની પુરુષો પણ માયા કે પુણ્યલોભો મોહ કે મમત્વનો જરાપણ ભરોસો રાખી તેને વિશ્વાસે રહેતા નથી. આ દેખાવો સહજવારમાં આત્મભાન બુલાવી દે છે. તો પછી જિંદગીનો મોટો ભાગ તે દૃશ્ય વસ્તુના ઉપલોગમાં ગયો હોય છે તેવા પ્રમાદી જીવો કોઈ પણ ઉત્તમ આલંબન વગર છેવટની સ્થિતિમાં જાગૃત રહે તે બનવું અશક્ય છે.

નંદન મણિયાર વાવમાં ગર્ભજ દેહકાપણે ઉત્પન્ન થયા પછી પોતાના નિત્યના પરિચય-વાળી અને વિશેષ આસક્તિવાળી વસ્તુરૂપ વાવને જોતાં તર્કવિતર્ક-ઉહાપોહ કરતાં-વિચારણા કરતાં આવું મેં કોઈ વખતે જોયું છે, તે સંબંધી ધારણા કરતાં તેને પાછલા જન્મનું જ્ઞાન થવારૂપ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું.

ઘણા પરિચયવાળી અને થોડા વખતના આંતરાવાળી વસ્તુની સ્મૃતિ જલદી થવા સંભવ છે. જેમ કોઈ બુલાયેલી વસ્તુ આપણને સાંભરી આવે છે તેમ આ નંદન મણિયારના જીવ દર્દુર-દેહકાને પોતાની વાવ દેખી પાછલી સર્વ વાત યાદ આવી. પોતાની આ ગતિ થવાથી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો અને તેનું મૂળ કારણ શોધતાં વાવ આદિ જડ પદાર્થો ઉપરની આસક્તિ સમજાણી અને આસક્તિનું કારણ શોધતાં અસદ્ દષ્ટિવાળા જીવોનો પરિચય, અને સદ્ દષ્ટિવાળા

જીવોના સંબંધનો અભાવ તેને સમજાયો. ભૂલ સમજાણી. પોતાના પૂર્વ ધર્માચાર્યો યાદ આવ્યા. તેના સદ્ વચનોથી વિમુખ થવાનું કૃપા મળ્યું. હવે પશ્ચાત્તાપ કરવો નકામો છે. પોતાની ભૂલ સમજાણી તે પણ ઓછા આનંદની વાત નથી. ઘણા મનુષ્યોને પોતાની ભૂલ સમજાતી નથી અને કદાચ સમજે તો સુધારતા નથી. હવે તો જાગ્યા ત્યાંથી સવાર ગણીને પોતાનો માર્ગ શરૂ કરવો તે તેને યોગ્ય લાગ્યો. પૂર્વે સાંભળેલ અને તે પ્રમાણે વર્તન કરેલ વ્રત, નિયમો મનથી ગ્રહણ કર્યા. પોતાના સદ્ગુરુ તરીકે વીર પરમાત્માને હૃદયમાં ધારણ કર્યા. કોઈપણ સજીવ દેહનો આહાર ન કરવાનો નિયમ લીધો. નિર્દોષ મેલ આદિ ખાઈ આજીવિકા કરવી અને વીરપ્રભુનું અહોનિશ સ્મરણ કરી આ જીવન પૂર્ણ કરવું એવો નિશ્ચય કર્યો.

ખરી વાત છે થોડા વખતના પણ આત્મજ્ઞાની મહાત્મા પુરુષોના સંગનો ખદલો મળ્યા વગર રહેતો નથી. કયું કયાંઈ જતું નથી સમ્યક્દષ્ટિ તો સમ્યક્દષ્ટિ, થોડો પણ પ્રકાશ, થોડું આવરણનું ઓછું થવું તે આ જીવને વિષમ સંગોમાં પણ જાગૃત કર્યા વગર રહેતું નથી. તો જેને અહોનિશ સત્પુરુષોનો સંગ હોય છે, અહોનિશ સમ્યક્દષ્ટિવાળી જાગૃતિ હોય છે, તેઓના આનંદનું-સુખનું અને સ્વરૂપ સ્થિતિના ભાન વિષેનું પૂછવું જ શું? તે તો અહોનિશ આનંદમાં જ રાચતા હોય છે.

મહાવીર પ્રભુ કહે છે-ગૌતમ ! હમણાં હું અહીં આવીને રહેલો છું તે વાતની ખબર તે વાવમાં પાણી ભરવા અને સ્નાન કરવા ગયેલા લોકોની વાતો ઉપરથી તોણે સાંભળી, તેથી તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો. “મારો ધર્મગુરુ! મારો તારક નાથ ! અહીં આવેલ છે. જરૂર હું ત્યાં જઈ, તેના દર્શન કરું અને મારું જીવન

સુધારું” આ લાગણીથી તે વાવમાંથી બહાર નીકળ્યો. રસ્તામાં મને વંદન નિમિત્તે આવતા શ્રેણિક રાજના ઘોડાના પગ નીચે દબાઈને તે દેડકો મરણ પામ્યો. તેની ઇચ્છા-તેની આશા તેના મનોરથો મનમાં રહી ગયા. તેણે પોતાના મનનો એક તાર મારા દેહ ઉપર નહીં પણ મારા આત્મા ઉપર ખાંધ્યો હતો તે જ તેનું લક્ષ્ય બિન્દુ સાધ્ય હતું તે મારા ધ્યાનમાં એકરસ થઈ ગયો હતો. “કૃપાળુ પ્રભુ પાસે જઈ અને મારા ધર્મ ગુરુનાં દર્શન કરી પાવન થઈ.” આ લાગણીમાં મરણ પામી તે દર્દુર (દેડકો) સૌધર્મ દેવલોકમાં મહર્ષિક વૈમાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ઉત્પન્ન થયા પછી તરત જ તેણે વિચાર કર્યો કે હું અહીં ક્યા સુકૃતથી ઉત્પન્ન થયો છું? ક્યા સારા કર્તવ્યથી આ દેવની રિદ્ધિ મને મળી છે? અવધિજ્ઞાનથી તપાસતાં તેને પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત સમજાયો. સર્વ કામ પડતાં મૂકી દર્શનની તીવ્ર લાગણીથી તે અહીં આવ્યો અને વિવિધ પ્રકારના નાટક-દેખાવ દેખાડવારૂપ લક્ષિત કરી વંદન-નમન કરી તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો.

ગૌતમ ! આ દર્દુરક દેવના જીવન ઉપરથી આ સલાના લોકોને ઘણું સમજવાનું અને જાણવાનું મળે તેમ છે. કુસંગતિનું પરિણામ અને સુસંગતિના ફળો પ્રત્યક્ષ રીતે આ દેવે અનુભવ્યાં છે. આ જીવોને પોતાની અનેક જિંદગીઓમાં આવા અનેક અનુભવ થયા હોય છે કે થાય છે, તથાપિ જેઓ પોતાની ભૂલો સમજીને તેમાં સુધારો કરે છે, નિરંતર સત્સંગતિમાં રહે છે, આત્મદષ્ટિ જાગૃત કરી તેનો છેવટ સુધીનો અનુભવ મેળવે છે, તેઓ આ વિષમ સંસારસાગર તરીકે જાણે છે અને જન્મ મરણનો પ્રવાહ બંધ કરી આત્મશાંતિમાં સ્થિર થાય છે.

(૭૪મી જન્મ જયંતીના સ્મરણ રૂપ)

આચાર્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજય વલ્લભસૂરીશ્વર સ્તુતિ.

(દેશી—નાથ કેસે ગજકા બંધ છુડાયો.)

સૂરિવર વિજય વલ્લભ સુખદાયા, શુભ છત્રીસ ગુણથી સોહાયા. સૂં એ ટેક.
 તારણ તરણ ચરણ તુમ શરણ, જગજન જ્યજ્ય કરી;
 સંકટ વારણ વંચિત કારણ, આતમ આનંદ કરી. સૂં ૧

પરિસહ સહી શિષ્ય મંડલી સાથે, આમાનુષામ વિચરતા;
 જૈન અને જૈનેતર સહુના, બોધથી સંશય હરતા. સૂં ૨

શીખ મુસલમીન અન્ય મતિ જે, ઇસાઈ કૂર કસાઈ;
 માર્ગાનુસારી બન્યા સદાચારી, વાણી સુણી સુખદાઈ. સૂં ૪

શાસનમાં આપ પુણ્ય પ્રતાપે, કાર્ય ઘણાં ઉજવાય;
 જૈન સભા અને વિદ્યાલયો વળી, સંસ્થાઓ કંઈક સ્થપાય. સૂં ૩

મંગલકારી પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ, આપ થકી બહુ થાય;
 ઉપધાન સંધને નૂતન ચૈત્યો, નવ નવા ગામે બંધાય. સૂં ૫

અજ્ઞાન તિમિર તરણી ગુરુજી, કલ્પતરુ કલિકાલ;
 જ્ઞાનતણા સાગર ગુણ દરિયા, આતમના આધાર. સૂં ૬

વડોદરાની જે રત્ન ત્રિપુટી, શાસન સૂર્ય સમાન;
 કાન્તિવિજયજી ને હંસવિજય વળી, આપ અતિ ગુણવાન. સૂં ૭

એહમાં બે સ્વર્ગવાસી બન્યા છે, સંયમ રત્ન સંભાળી;
 પરિશ્રમ સહી શુદ્ધ શાસન સેવા, આપ કરી રહ્યા ભારી. સૂં ૮

પૂરવના મહા પુન્ય ઉદયથી, આપ સમાગમ પાયો;
 દર્શન વંદન પૂજન કરતા, રોમ રોમ વિકસાયો. સૂં ૯

ઝોગણીસો નવ્વાણીની સાલે, પાંચમ પોષ અંધારી;
 આતમ જવાહીર આનંદ કરી, માંશુ મહા મદ વારી. સૂં ૧૦

ચરણરજ,

ઝવેરચંદ છગનલાલ

શ્રી અનેકાન્તવ્યવસ્થાપ્રકરણમ્ ।

[સમાલોચના]

લેખક : રા. રા. જીવરાજભાઈ ઝોધવજી દાશી, બી. એ., એલએલ. બી.

અમદાવાદની શ્રી જૈન ગ્રંથપ્રકાશક સભા તરફથી મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયગણિ-પ્રણીત શ્રી ‘અનેકાન્તવ્યવસ્થા’ નામનો ગ્રંથ હાલમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે. જેનું બીજું નામ ‘જૈનતર્ક’ ગ્રંથકારે નિર્દિષ્ટ કરેલ છે. પ્રકાશક સભા તરફથી ટૂંકો ઉપોદ્ઘાત આપવામાં આવેલ છે અને વિદ્વાન મુનિમહારાજ ધુરંધર-વિજયજીએ પુસ્તકને અંગે યત્કિંચિત્ વક્તવ્ય લખેલ છે. અમારા બાળુવા પ્રમાણે આખો ગ્રંથ છપાવવા માટે તૈયાર કરવામાં, ગ્રંથમાં આવેલ જુદા જુદા વિષયોની દરેક પાને વિષયસૂચિકા કરવામાં, આવા અપૂર્વ અને અજોડ ન્યાય અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનતા ગ્રંથની મૂળ પ્રતો મેળવવામાં અને સંશોધન કરવામાં મહારાજશ્રી વિજય-નેમિસૂરીશ્વરજીના પટ્ટધર શિષ્ય ઉદયસૂરિજી મહારાજનો મુખ્ય હાથ જોવામાં આવે છે. અને નેમિસૂરીશ્વરજીના બીજા વિદ્વાન શિષ્યો મહારાજશ્રી નંદનસૂરિજી અને મુનિમહારાજ શિવાનંદજી વગેરે ન્યાયવિશારદ સાધુવર્યોએ તેમાં કિંમતી મદદ આપેલ છે, પુસ્તક છાપવાનું ઘણું સુંદર અને સ્ખલતા વિનાનું કામ લાવ-નગરના મહોદય પ્રેસમાં થયેલ છે.

ગ્રંથની શરૂઆતમાં અનેકાંતનું વ્યાપક લક્ષણ આપવામાં આવેલ છે, જીવ-અજીવ આદિ જૈનદર્શનમાં નિર્દિષ્ટ કરેલ તત્ત્વોની વ્યાખ્યા કરેલ છે અને તે તત્ત્વોમાં લાવ, અ-લાવ આદિ અનંતધર્મો કેવા વિચિત્ર રૂપે મિશ્રિત થઈને એકરૂપે રહે છે, અને તેથી વસ્તુમાં

અનેકાંતધર્મ આવે છે તેનું સૂચન કરેલ છે. વસ્તુ અનેકાંતધર્મવાળી છે, તેમાં એક સાથે મર્યાદિત ધર્મને જ ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળી છદ્મસ્થ માણસોની બુદ્ધિ કેવા કેવા ભેદો પાડે છે, કેવા કેવા અભેદો જુએ છે, તેનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ જૈન દર્શન જે નયોદ્ધારા પ્રતિપાદન કરે છે, તે નૈગમ સંગ્રહ આદિ નયોનું શાસ્ત્રીય અને તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ ગ્રંથમાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, અને નયોમાં વૈશેષિક, વેદાંત, સાંખ્ય, બૌદ્ધ આદિ દર્શનોનો કેવી રીતે સમાવેશ કરી શકાય તે યુક્તિપુરઃસર બતાવેલ છે. પ્રથમ નયોના મુખ્ય બે ભેદ દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિકનું સ્વરૂપ અને ભેદ બતાવેલ છે. દ્રવ્યાર્થિકમાં નૈગમ સંગ્રહ અને વ્યવહાર નયોનો કેવી રીતે સમાવેશ કરી શકાય અને પર્યાયાર્થિકમાં ઋજુસૂત્ર આદિ નયોનો સમાવેશ કેવી રીતે કરી શકાય તે બતાવેલ છે. નૈગમનયને અવલંબીને વૈશેષિક દર્શન પ્રવૃત્ત થયું એવું બતાવી તે દર્શનનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરેલ છે. વૈશેષિક અને ન્યાયદર્શનમાં છ પદાર્થો દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાય પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યા છે, અને તે પદાર્થોની સત્તા પરસ્પર નિરપેક્ષ માનવામાં આવે છે. પદાર્થો અને દ્રવ્યો નિરપેક્ષ અને એકબીજાથી સ્વતંત્ર માનવામાં કેવા દોષો આવે છે, અને તે દોષોનો પરિહાર, પદાર્થોને સાપેક્ષ સત્તાવાળા માનવાથી કેવી રીતે થઈ શકે તે પ્રતિપાદન કરેલ છે. વસ્તુ અનંતધર્માત્મક છે, તેમાંથી એક અંશને

ગ્રહણ કરે તે નય કહેવામાં આવે છે; પણ સુનય, વસ્તુના બીજા અંશો તરફ સાપેક્ષવૃત્તિ-ઉદાસીન ભાવ રાખે છે, જ્યારે કુનય-દુર્નય વસ્તુના બીજા અંશોનો પ્રતિક્ષેપ કરે છે. સામાન્ય, વિશેષ આદિ વસ્તુના ધર્મોને નૈગમનય ભિન્ન માને છે, પણ તે સર્વથા ભિન્ન માનતો નથી, જ્યારે ન્યાય વૈશેષિક દર્શન સામાન્ય, વિશેષ આદિ ધર્મોને સર્વથા ભિન્ન-એકાંત ભિન્ન (absolutely different) માને છે; માટે તે દર્શનનું મંતવ્ય સમ્યક્ નથી, પણ મિથ્યા છે. અંથકાર નૈગમનય અને ન્યાય વૈશેષિક દર્શનના મંતવ્યનો સમન્વય કરતાં જણાવે છે કે: ‘વસ્તુમાં રહેલ ધર્મો જેમ જેમ લેહદષ્ટિથી વિચારીએ તેમ તેમ ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે અને અલેહ-દષ્ટિથી વિચારતા ભિન્ન જણાતા નથી, માટે ભિન્ન-અભિન્ન અનંતધર્માત્મક વસ્તુ છે એવું સ્થાપિત થાય છે.’

ત્યાર પછી સંગ્રહનયનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે અને તે નયને આશ્રિને અદ્વૈત વેદાંત દર્શન ઊભું થયું છે એવું જણાવી વેદાન્ત-દર્શનનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. તેમાં બ્રહ્મ અને અજ્ઞાન અથવા માયાનો કેવો સંબંધ માનવામાં આવે છે, કેવી રીતે જગતની ઉત્પત્તિ માનવામાં આવે છે વગેરે વેદાંત દર્શનના મંતવ્યો બતાવી તે દર્શનમાં આવતા દોષો બતાવવામાં આવે છે. અંથકાર કહે છે કે: વેદાન્ત દર્શનના મંતવ્ય એક હંદ્રબળ જેવા છે, તેમાં બંધ અને મોક્ષની વ્યવસ્થા ટકી શકતી નથી. જગતને અર્થાત્ સકળ રાજ્યને માયારૂપ મિથ્યા માનવાથી ધર્મની કોઈ પ્રવૃત્તિનો અવકાશ રહેતો નથી, વેદની શ્રુતિઓનો પણ અંથકાર સમન્વય કરે છે અને બુદ્ધા બુદ્ધા વેદના વાક્યોનો કેવો સંગત અર્થ ધર્મ શકે તે બતાવી વેદાંત દર્શનની સમીક્ષા અંથકારે સમાપ્ત કરેલ છે. વેદાન્ત ચૈતન્ય-બ્રહ્મની એકાંત પારમાર્થિક સત્તા સ્વીકારે છે. બુદ્ધા

બુદ્ધા જીવોની અને જગતના બીજા પદાર્થોની ફક્ત વ્યાવહારિક સત્તા માને છે. એટલે વેદાન્ત-દર્શન પુરુષઅદ્વૈતવાદ કહેવામાં આવે છે. સંગ્રહનય સર્વ દ્રવ્યોમાં રહેલ સત્તને-સામાન્યને સ્વીકારે છે અને વિશેષોનો તેમાં સમાવેશ થતો માને છે, પણ સામાન્યને પ્રધાનપણે સ્વીકારતાં દ્રવ્યમાં રહેલ વિશેષોનો સંગ્રહનય પ્રતિક્ષેપ કરતો નથી, એટલે સામાન્ય અને વિશેષનો એકાંત અલેહ સંગ્રહનય માનતો નથી. અદ્વૈત-વાદ બે પ્રકારના છે: પુરુષઅદ્વૈતવાદ જેમાં વેદાન્ત દર્શનનો સમાવેશ થાય છે. આ વાદમાં ચૈતન્ય એક જ તત્ત્વને પારમાર્થિક (absolutely real) માનવામાં આવે છે અને પ્રકૃતિ-અચૈતન્યને ફક્ત માયા illusion રૂપે ગણવામાં આવે છે. બીજો અદ્વૈતવાદ પ્રકૃતિઅદ્વૈતવાદ છે. તેમાં પ્રકૃતિ-જડને પરમાર્થ માનવામાં આવે છે, અને જડમાંથી ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ થતો ગણવામાં આવે છે. હાલનું વિજ્ઞાન (Science) પ્રકૃતિઅદ્વૈતવાદનું પ્રતિપાદન કરે છે, આપણા દર્શનોમાં આર્વાક દર્શન એ પ્રકૃતિ અદ્વૈતવાદનું પ્રતીક છે; કારણ કે તેમાં આત્મતત્ત્વને ભિન્ન માનવામાં આવતું નથી, પણ જડનો જ-પ્રકૃતિનો જ વિકાર માનવામાં આવે છે. સાંખ્ય દર્શનને પણ કેટલેક સ્થળે અસુક અપેક્ષાએ અદ્વૈતવાદમાં ગણેલ છે, કારણ કે તેમાં ચૈતન્ય-પુરુષને એક ફક્ત દષ્ટા માનેલ છે, કર્તા કે લોકતા માનેલ નથી, અને આખું જગત પ્રકૃતિ-માંથી જ ઉત્પન્ન થતું, અને તેમાં લય થતું માનવામાં આવે છે. ચૈતન્ય શક્તિ-બુદ્ધિ, મન વગેરે પણ પ્રકૃતિના જ વિકારો ગણવામાં આવે છે. એટલે સાંખ્ય દર્શનને પણ ઝંનાચાર્યો સંગ્રહનયાલાસ માને છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ નયપ્રદીપ અંથમાં લખે છે કે:—

અદ્વૈતવાદિનાં નિખિલાનિ દર્શનાનિ સાંખ્યદર્શનં
અ તદાભાસતયા (સંગ્રહનયાભાસતયા) જ્ઞેયાનિ ।

શ્રી અનેકાંતવ્યવસ્થાપ્રકરણમ્ ।

૬

૧૧૫

આ અનેકાંતવ્યવસ્થા ગ્રંથમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજ ળીજી અપેક્ષાએ સાંખ્ય દર્શનને વ્યવહારનયમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ ગણે છે. અને વ્યવહારનયની અર્ચામાં સાંખ્ય દર્શનનો વિચાર કર્યો છે. એકાત્મવાદ (Idealism) પ્રતિપાદન કરતી શ્રુતિઓ વેદ અને ઉપનિષદમાં ઘણે સ્થળે જુદા જુદા સ્વરૂપે જોવામાં આવે છે. બ્રહ્મસૂત્રમાં તે શ્રુતિઓને સંકલિત કરેલ છે, અને શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યે બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર લાખ્ય રચી એકાત્મવાદનું તાત્ત્વિક સ્વરૂપ રજૂ કર્યું છે. શંકરાચાર્યના માયાવાદ ઉપર જુદા જુદા દર્શનકારોએ ઘણા પ્રહારો કર્યા છે. તેના જવાબ ત્યારપછીના વેદાંત શાસ્ત્રના પારંગામી આચાર્યોએ આપ્યા છે, અને માયાવાદનું કયું સ્વરૂપ તર્ક અને બુદ્ધિ માન્ય રાખી શકે તે બતાવ્યું છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ લગભગ અઠારમા સૈકામાં થઈ ગયા. તેમના સમય સુધીમાં વેદાંત ઉપર જુદી જુદી દૃષ્ટિએ અનેક ગ્રંથો લખાયા હતા. તેમના સમયમાં વેદાંતે પરિપક્વ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. એટલે ઉપાધ્યાયજી મહારાજને વેદાંતનું છેવટનું પરિપક્વ સ્વરૂપ જોવાનો અને વિચારવાનો વખત મળ્યો હતો. આ અનેકાંતવ્યવસ્થા ગ્રંથમાં વેદાંતનું છેલ્લું સ્વરૂપ તેમણે યથાર્થ રજૂ કર્યું છે, અને તેમાં આવતા દોષો અને અસંગતતા બતાવેલ છે. અને તે અસંગતતા ટાળવા પ્રયત્ન કરતાં જેનોનો અનેકાંતવાદ કેવી રીતે આવીને જોડો રહે છે તે હકીકત સચોટપણે બતાવેલ છે. “માવાભાવશબ્દૈકરૂપં વ્રહ્મસ્યાત્-ઈતિ સ્યાદ્વાદકક્ષાપ્રવેશઃ । (પૃ. ૨૪). આગળ ચાલતા શ્રુતિઓનો સમન્વય કરતાં ગ્રંથકાર લખે છે કે: इत्थं चाखण्डैकरूपं ब्रह्मप्रतिपादयन् वेदो निश्चयनयमेवाल्म्बते । ટૂંકામાં સંગ્રહનયના વિવરણમાં ઉપાધ્યાયજી મહારાજે વેદાંત દર્શનનું પરિપક્વ સ્વરૂપ રજૂ કરી તેમાં આવતા વિરોધો તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ સંપ્રદાયના કોઈ પણ

પ્રકારના અભિનિવેશ વિના બતાવ્યા છે. આ ઉપાધ્યાયજીની વિશાળ અને ઉદાર તત્ત્વદૃષ્ટિનું આપણને લાન કરાવે છે.

ત્યારપછી વ્યવહારનયનું વિવરણ ગ્રંથકાર કરે છે. વ્યવહારનયના જુદા જુદા બે લક્ષણો બતાવે છે. વ્યવહારનય સામાન્ય અને વિશેષ બંનેને સ્વીકારે છે, છતાં તે નયનો દ્રવ્યાર્થિક નયમાં શા માટે સમાસ કરવામાં આવે છે તેનો સંમતિતર્કનો આધાર લઈ ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે, અને જુદા જુદા નયો નિરપેક્ષગ્રાહી હોય તો કેવા મિથ્યાદૃષ્ટિ બને છે, અને સમુદ્ધિ થયેલા કેવી રીતે સમ્યગ્દૃષ્ટિ બને છે તેનો સંવાદ કર્યો છે. એકાંત નિત્ય ચેતન અને અચેતન દ્વયને પ્રતિપાદન કરતું સાંખ્ય દર્શન વ્યવહાર નયને આશ્રિને જોઈ થયું છે. એટલે વ્યવહાર નયની અર્ચામાં સાંખ્ય દર્શનના મંતવ્યો, તેમાં આવનાર દોષોની અર્ચા ગ્રંથકાર મહારાજ કરે છે. પ્રથમ સાંખ્ય દર્શનની પ્રક્રિયા બતાવવામાં આવે છે. મહદ્-પ્રધાન અથવા મૂળ પ્રકૃતિમાંથી સમસ્ત જગત કેવી રીતે પરિણામ પામે છે, બુદ્ધિ, મન, અહંકાર વગેરે માનસિક શક્તિઓ પણ કેવી રીતે ઉદ્ભવે છે, અને છેવટે પ્રલયકાળે કેવી રીતે મૂળ પ્રકૃતિમાં લય પામે છે તે સાંખ્યવાદનું વિવરણ કરવામાં આવે છે, અને સાંખ્ય દર્શનનું સ્વરૂપ બતાવ્યા પછી તે દર્શનમાં કેવા કેવા વિરોધો આવે છે, તે બતાવવામાં આવ્યા છે. સાંખ્ય દર્શનને પ્રતિપાદન કરેલ પરિણામવાદ તથા સત્કાર્યવાદના દોષો બતાવ્યા છે, અને તે જ મંતવ્યો અનેકાંત રીતે માનતા સંગતતા આવે છે, તે ગ્રંથકાર મહારાજ બતાવે છે, પુરુષ અને પ્રકૃતિને એકાંત ભિન્ન માનતા બંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થા ટકી શકતી નથી. પુરુષને પ્રકૃતિથી એકાંત નિરાળો માનતા પુરુષાર્થને અવકાશ રહેતો નથી. કર્તા અને ભોક્તાનો સંબંધ રહેતો નથી. ટૂંકામાં સાંખ્ય-

શ્રદ્ધા (Faith)

લેખક:—રા. રા. વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ, બી. એ., એલએલ. બી. સાદરા.

શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ-આસ્થા-માન્યતા વગેરે લગભગ એકાર્થવાચી શબ્દો છે અને તે જીવન-વ્યવહારના લગભગ તમામ કાર્યોમાં-સાંસારિક કે પારમાર્થિક-ધાર્મિક બાબતોમાં ઘણો જ મોટો ભાગ ભજવે છે. ધર્મ શબ્દ સાથે તેનો સમાસ કરતાં ધર્મશ્રદ્ધાના નામે તો તે કંઈ અલૌકિક જ કાર્ય કરી રહેલ છે. હજારો ધૂર્ત, શક, પાખંડી પુરુષો મોટા મોટા ધર્માચાર્યોની ગણનામાં ખપી લાખો ધર્મધેલડા મનુષ્યોની ધર્મશ્રદ્ધાનો ધાર્યો-મનમાન્યો ઉપયોગ કરી તાગડધિન્ના કરી રહેલ છે. ત્યારે બીજી બાજુ નિર્દોષી મહાત્મા પુરુષો પોતાના આત્મકલ્યાણની સાધના સાથે, જનસમાજના લાખો પુરુષોની ખરી ધર્મશ્રદ્ધા દઢ અને મજબૂત કરી, તેમના જીવન-પ્રસંગોમાં અવનવો પલટો લાવી તેમને મોક્ષને માર્ગે સાચા અંશુલિનિર્દેશપૂર્વક દોરી રહેલ છે. જગતભરમાં દુન્યવી કે ધાર્મિક એક પણ વ્યવહાર સાચી શ્રદ્ધા વગર કદી પણ પાર પડતો

નથી. અંગત, સામાજિક કે દેશભરના સમસ્ત પ્રજાગણને સ્પર્શતો એક પણ કાર્યક્રમ ખરી શ્રદ્ધાવગર આરંભી શકાતો જ નથી; તેમજ તે અસાધારણ પ્રયાસ છતાં પણ સાંગોપાંગ પાર પાડી શકાતો નથી.

શ્રદ્ધાના મહત્ત્વ અને ઉપયોગિતાના અનેક દેશીય-સંપૂર્ણ જ્યાલથી જ આ લેખમાં તેનું વિવેચન કરવાનું ઉચિત ધાર્યું છે અને તેના મનનપૂર્વકના વાચનથી ગણીગાંડી વ્યક્તિઓ પણ તેમની વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાના વિકાસમાં યત્કિંચિત્ પણ પ્રયત્નશીલ થઈ શકશે તો વિવેચનની સાર્થકતા થતાં આત્મસંતોષ મેળવી શકાશે અને આવા પ્રયાસમાં આગળ વધવા માટે યોગ્ય પ્રોત્સાહન મળી રહેશે.

મનુષ્ય પ્રાણી-બાળક તરીકે જન્મ ધારણ કરે છે ત્યારથી જ તેની બુદ્ધિ કે સમજણશક્તિ ખીલેલી નથી હોતી; છતાં પણ તેના મનમાં એવી કંઈક અપૂર્વ શ્રદ્ધા પ્રથમથી જ ભરી પડી હોય છે કે તેના માળાપ તેના જીવનનિર્વાહ માટે મોહદશાવશાત્ પોતાનો પરમધર્મ સમજીને, પ્રાણાંત કષ્ટ વેડીને પણ પ્રયત્નશીલ રહેવાના અને સાથે સાથે તેમને પણ પોતાના સ્વાર્થ પૂરતી એવી કોઈ અંતર્ગત શ્રદ્ધા હોય છે કે તેમની વૃદ્ધાવસ્થામાં તે જ બાળક ઉમર લાયક થતાં માળાપની ભરણપોષણની અને સેવા-આકરીની ચિંતા કરતો રહેવાનો.

દર્શનમાં પુરુષ અને પ્રકૃતિનું એકાંત દ્વૈત (absolute dualism) માનવામાં આવ્યું છે. તે logical-તર્ક પ્રમાણે સંગત નથી પણ જૈન દર્શનમાં-અનેકાંતવાદમાં જીવ અને અજીવનો યત્કિંચિત્ ભેદ માનવામાં આવે છે તે જ ન્યાયપુરઃસર છે એવું ગ્રંથકાર મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે.

ત્યાર પછી ઋણસૂત્રનયની સમીક્ષા ગ્રંથકાર મહારાજ કરે છે. (અપૂર્ણ)

આવી જ રીતે પતિ-પત્ની વચ્ચે પણ એક બીજા ઉપરની અડગ શ્રદ્ધાથી જીવનભરની સુખ-

દુઃખની સમાન લાગીદારીમાં પવિત્ર લગ્ન સંબંધ પરિણમતો હોવાથી અને આપણી આર્થિક સંસ્કૃતિના ધોરણ મુજબ લગ્ન સંબંધને કંઈક ધાર્મિક સ્વરૂપ અને મહત્ત્વ અપાતું હોવાથી તેમજ જીવનની શરૂઆતથી જ આબુ-બાબુના વિશુદ્ધ વાતાવરણના પ્રતાપે એવા કોઈ દૃઢ સંસ્કાર મળતા જતા હોવાથી We-people love when we marry-આપણી (આર્થિક) પ્રજા જેની સાથે વિવાહ-સંબંધથી જોડાય છે તેના પ્રત્યેની પ્રીતિ વધારતી બળ છે. એ સિદ્ધાંતને અનુસાર દંપતીજીવનની પ્રેમલ જ્યોતિનો પ્રકાશ વધતો બળ છે એટલે આવા દૈદિધ્યમાન સુઘટિત ચિત્રનો આધાર ઘણે અંશે એકબીજા ઉપરની અડગ-અવિચલ શ્રદ્ધા ઉપર જ રહે છે. અને સદ્ભાગ્યે આર્થિક સંસ્કૃતિ માટે અભિમાન ધરાવતી ઉચ્ચવર્ણ અને જ્ઞાતિસમુદાયમાં તેમજ અન્યજ્ઞાતિઓના ઉચ્ચ કુટુંબોમાં છૂટાછેડા કે તદ્દલાક પદ્ધતિની પ્રથા પ્રવર્તતી ન હોવાથી આવી શ્રદ્ધા જિંદગીપર્યંત ટકી રહે છે અને દંપતીજીવન સુખ-શાંતિમાં વ્યતીત થાય છે.

વર્ણશ્રમધર્મ અનુસાર જીવનનો શરૂઆતનો ભાગ બ્રહ્મચર્યાવસ્થામાં વિદ્યાભ્યાસ મેળવવામાં પસાર કરવાનો હોવાથી પ્રાચીન શિક્ષણપદ્ધતિ અનુસાર માળાપો પોતાના બાળકોને મોહદશા ઓળી કરી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા-પૂર્વક જ સુપ્રસિદ્ધ ચારિત્રશીલ વિદ્યાગુરુને સોંપી દેતા હતા. અને અમુક વર્ષો પર્યંત તેમને એવા ધોરણે વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં આવતો હતો કે શિક્ષણકાળ પૂર્ણ થતાં તેઓ સૌ ચારિત્રશીલ ગૃહસ્થ તરીકે પોતાના ભવિષ્યના જીવનવ્યવહારના તમામ પ્રસંગોને પહેંચી વળવાને સહેલાઈથી સામર્થ્યવાન થઈ બહાર પડે અને હાલના ડિગ્રી (ઉપાધિ) ધારણ પ્રસંગેના લાંબા લાંબા કૉન્વોકેશનના ભાષણોને બદલે પ્રાચીન સમયમાં ધર્મનિષ્ઠ-વ્યવહારકુશળ

શિક્ષાગુરુઓ તરફથી સત્યં વદ, ધર્મં ચર, દેવગુરુણાં ચ માતૃપિતૃણાં ભક્તિં (સેવાં) કુરુ વગેરે રહસ્યપૂર્ણ સૂત્રોથી જે છેવટનો બોધ-પૂર્ણ ઉપદેશ આપવામાં આવતો હતો. તે બધી કાર્યપ્રણાલિમાં વિદ્યાગુરુઓ પ્રત્યેની અતુલ શ્રદ્ધા અને અપ્રતિમ પ્રેમભાવના જ મુખ્ય પાયારૂપ હતા. હવે અર્વાચીન શિક્ષણપદ્ધતિ ગમે તેટલી પસંદ કરવા યોગ્ય ત્રુટિઓ લાવી હોય છતાં પણ કેવળ પોતાના વેતન તરફ જ લક્ષ આપનાર શિક્ષકો ઉપર, અન્ય કોઈ ઉચ્ચતર શિક્ષણપદ્ધતિના અભાવે, શ્રદ્ધા-પૂર્વક આધાર રાખવાનો રહે છે. પ્રાચીન સમયના શિક્ષાગુરુઓમાં પોતાના શિષ્યો પ્રત્યેનો જે પ્રેમભાવ-વાતસલ્યભાવના દૃષ્ટિગત થતા હતા તે આધુનિક શિક્ષકોમાં ઘણા ઓછા અંશે જણાય છે; છતાં પણ સૌ કોઈને તેમનો જ આશ્રય શોધવાનો રહે છે.

મનુષ્ય ઉમર લાયક થતાં પોતાની અને પોતાના કુટુંબીજનોના જીવનનિર્વાહ માટે તેમને કૃષિકાર્ય, વ્યાપાર કે નોકરી ઉપર આધાર રાખવો પડે છે અને તે સઘળાં કાર્યોમાં પણ જેની જેની સાથે પ્રસંગમાં આવવાનું બને છે તેમના ઉપર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખ્યા વગર વ્યવહારનું એક પણ કાર્ય પાર પાડી શકાતું નથી. સામાન્ય કહેવત છે કે : ‘વિશ્વાસે જ ભરદરિયામાં વહાણો મોટી મોટી સફરો ખેડી રહેલાં હોય છે.’

આખું વ્યાપારતંત્ર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી જ સુવ્યવસ્થિત રીતે ચાલી રહેલ છે. પરદેશી રાજ્યતંત્રને પણ રાજ્યનિષ્ઠ ધુરાવાહકો તમામ નોકરિયાત વર્ગમાં અસાધારણ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ મૂકીને સૈકાઓ સુધી ટકાવી રહ્યા છે. સરકારી નોકરીમાં જોડાયેલ સ્વદેશી નોકરવર્ગનો સમુદાય-તેમનામાંના ઘણાખરા-ઓના હૃદયમાં સ્વદેશપ્રેમ-દેશભક્તિ-દેશમાંના

પીડિતવર્ગ તરફની સહાનુભૂતિ વગેરે ભર્યા પડ્યા છતાં પણ ખાલી પેટ ખાતર નોકરી કરતો હોવાથી રાજ્ય કરતી સત્તાએ તેમનામાં મૂકેલ વિશ્વાસનો ભંગ કરવાનું અયોગ્ય ધારી હદ ઉપરાંતની શોષણ નીતિ નલાવી રાખવામાં, દેશભરની પ્રજાને ગુલામી દશામાં સળંગ રહેવા દેવામાં શાહીવાદી સરકારી સત્તાને અને અધિકારી જનોને પૂરો સાથ આપી રહેલ છે—વિશ્વાસઘાત એ મહાન પાપ છે એવી સમજણથી પોતાના માની લીધેલા ધર્મને ચુસ્તપણે વળગી રહી અન્ય વિશિષ્ટ ધર્મો તરફ અવગણના બતાવી રહેલ છે. આ સુસ્પષ્ટ હકીકત સૌ કોઈના અનુભવનો વિષય છે.

આંતરદેશીય વ્યાપારતંત્રમાં તેમજ દૂરદૂરના પરદેશો સાથેના વ્યાપારક્ષેત્રમાં ઝુકાવી રહેલ મોટી મોટી લિમિટેડ કંપનીઓ, લાગીદારી પેઢીઓ તેમજ એકલા હાથે વ્યાપાર ખેડનાર વ્યક્તિઓ પણ આમનસામન-એકબીજા પક્ષ ઉપરની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી જ હજારો અને લાખો રૂપિયા ક્રય-વિક્રય કરી રહેલ છે. લાગીદારી પેઢીઓના તમામ લાગીદારો પણ અંદર અંદર એકબીજા લાગીદારોની શુદ્ધ નીતિ અને પ્રામાણિક વ્યવહારમાં પરમ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખી સાહસિક અને જોખમ ભરેલો વ્યાપારધંધો ખેડી રહ્યા હોય છે તો જ લાખો રૂપિયાની કમાણી કરી શકે છે.

વ્યાપારીવર્ગની તેમજ અન્ય કોઈ પ્રકારની નોકરી કરતા નોકરિયાત વર્ગમાં પણ આમનસામન તેમજ અંદર અંદર એકબીજામાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ રાખ્યા વગર એક પણ કાર્ય સંજીન રીતે આગળ વધી શકતું નથી.

આ રીતે દુનિયાદારીના વ્યવહાર કાર્યોમાં એકબીજાને અન્ય જનોમાં શ્રદ્ધા કે વિશ્વાસ

રાખવાની આવશ્યકતા રહેતી હોય તેવા અનેક કિસ્સાઓ આગળ કરી શકાય. પરંતુ તે રીતે શ્રદ્ધા રાખનારે-અન્ય જનોમાં વિશ્વાસ મૂકનારે સામા માણસની શક્તિનો, બુદ્ધિપ્રભાવનો, શુદ્ધ ચિત્તવૃત્તિનો, પ્રમાણિકતાનો પ્રથમથી જ બરાબર ખ્યાલ કરી લેવો જોઈએ કે જેથી પાછળથી વિશ્વાસઘાતનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં પશ્ચાત્તાપનું કારણ રહે નહીં. જગતમાં કેવળ પોતાના અંગત સ્વાર્થ તરફ જ દૃષ્ટિ રાખનારા, માન-પ્રતિષ્ઠાની હાનિના ભોગે પણ અન્ય જનોને મોટા નુકસાનમાં ઉતારી-દુઃખ ભરપૂર ઊંડા ખાડામાં ધકેલી દઈ, પોતાની મલિન-અધમ વાસનાઓને તૃપ્ત કરવામાં-સ્વાર્થી વૃત્તિઓને સફળ કરવામાં મશગૂલ જ રહે છે અને “લોભી હોય ત્યાં ધુતારા ભૂખે ન મરે” એ કહેવત અનુસાર અનેક મુગ્ધ જનો લોભવશાત્ ધૂર્તપુરુષોની જાળમાં ફસાઈ પડે છે અને ખુવાર થઈ જાય છે. આવી ખુવારીમાંથી બચવા માટે બિનઅનુભવી-અજાણ્યા-અર્ધદગ્ધ પુરુષોએ કોઈપણ સાહસિક કાર્યમાં અન્ય ભાઈઓની સાથે જોડાતાં પહેલાં વ્યવહારકુશળ-કાર્યદક્ષ સભજનોની સલાહ-શિખામણ-સૂચના તરફ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. હિતબુદ્ધિથી અપાયેલી સલાહ અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી મનુષ્યને બચાવી લે છે અને તેના જીવન પ્રવાસના માર્ગને સરળ અને નિષ્કંટક બનાવે છે. સભજન પુરુષો તરફથી માત્ર અંશુલિનિર્દેશથી થતું માર્ગસૂચન પણ એક સારા ભોમિયાની ગરજ સારે છે. પ્રત્યેક કાર્યમાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ જ પરમ આત્મનરૂપ થઈ પડે છે અને યોગ્ય સાવચેતીપૂર્વક તેના ઉપર આધાર રાખવામાં આવે તો પાછળથી વિમાસણનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતો નથી.

(ચાલુ)

સમયં મા પમાણ ।

(ગતાંક ૫૪ ૬૦૨ થી શરુ)

卐

એ ‘ નિર્નામિકા ’ કોણ હતી ?

લેખક : મોહનલાલ દીપચંદ ચૌકસી.

આટલું આટલું કષ્ટ ઉઠાવવા છતાં-સવારથી સાંજ સુધી ગદ્ગદાવૈતરું કરવા છતાં ન મળે પેટપૂર આવતું ! ન મળે પૂરા પહેરવાના વસ્ત્ર ! અને કેવળ સાંભળવાના ફિટકાર અને શ્રાપ !! આવા જીવન કરતાં મરવું શું જોડું ? પિતાની દરિદ્રતા શું મારા જન્મને આભારી છે ? માતા પુત્રીઓને જ જન્મ આપે એમાં મારી જવાબદારી શી ? મારો ગુન્હો એટલો જ કે હું છ પછી સાતમે નંબરે આવી ? એછી જ એ કંઈ મારા હાથની વાત હતી ? આ અંબર પર્વતની કપરી પગથાર ચઢી, ઉઘાડાં પગે ઝાડઝાંખરામાં ફરી, લાકડા એકઠાં કરવા, એને સરખા બાંધવા અને માથા પર એ બોબને વહન કરી ઘરભેગો કરવો એ મારો રોજનો કાર્યક્રમ ! પેલી છ બેનડીઓમાંથી કોઈ પણ એમાં સહાય કરવા ન આવે. બાણે મારે માથે લદાયેલ આ કાર્ય કંઈ જ ગણતરીનું ન હોય એમ એની ઠેકંડી અવારનવાર તેમના મુખેથી થતી જ હોય ! મારા પગ ઘરમાં પડતાં જ સૌના મોં મચકોડાય ! મેણુંટોણું આરંભાય ! કડવા વેણની તો ઝડી વરસી રહે ! માતાના જોડનું તો કહેવું જ શું ! આટલી ઉમ્મરની થઈ છતાં મારું નામ સરખું પણ ન પાડયું ! તેથી જ જગતમાં મારી ઓળખાણ ‘ નિર્નામિકા ’ તરીકે થઈને ! આ જાતનું દુઃખ, આ પ્રકારનો ઉપાલંબ અથવા તો આવી રીતનું વિચિત્ર વર્તન દિ’ ઊગ્યે સહ્યા કરવાનું કારણ માત્ર આ દેહ

ટકાવવાની ઇચ્છા કે ઉદરપૂર્તિની મહેચ્છા ! એ સિવાય એવું કયું કારણ છે કે આવા વાગ્બાણોની સતત વરસી રહેલી ઝડી વચ્ચે મૂકપણે વિધાય રહેવાનું મન કરાવે ? આ રોજના સંતાપથી હવે હું આકંઠ ભરાઈ ગઈ છું. બહેનોના કડવા વેણો મારાથી હવે સહ્યાં નથી જતાં. માતા-પિતાનો મારી પ્રત્યેનો આવો ભેદભાવભર્યો વર્તાવ મારા અંતરને વીધી નાખે છે. મારી સહન કરવાની શક્તિનો અંત આવી ચૂક્યો છે. આ બધી જંબળમાંથી છૂટવાનો-રોજની આ લમણાં-ઝીંકમાંથી ઊગરવાનો-સદાને માટે આ લોકો સાથેનો છેડો છોડવાનો-એક માત્ર ધોરી માર્ગ મરણને ભેટવાનો છે. સદાયે જેની સાથે મારી પ્રીતિ બેઠાયેલી છે એવો અંબર પહાડ મને એ કાર્યમાં સહાયક બનવા તૈયાર જ છે. એના સામે દેખાતા શૃંગ પરથી નીચે લાંબાયેલી ઊંડી ખીણમાં ભૂસડો મારવો અર્થાત્ અંપાપાત કરી આ જીવાદોરીને તોડી નાંખવી એ યમરાજના દરબારમાં પહોંચવાનો સરલ ને સીધો માર્ગ મારા માટે ઉઘાડો પડ્યો છે.

મારા અંતરની આગ જો કે મેં તો ન જીરવાઈ એટલે જ બહાર આવવા દીધી છે. નથી તો એને કોઈ જોનાર કે નથી તો કોઈ એને ઓલવનાર ! એમાં કુદરતી રીતે સાક્ષીભૂત બનનાર એા નગરાજ-અંબર ! અને એ પર અસંખ્યાતા વર્ષોથી જડ જમાવી બેઠેલાં એા વૃક્ષો ! એમાં લાંબી મુસાફરીએ નીકળેલાં અને માર્ગનો થાક

ઉતારવાની આશાથી વિસામો લેવા થોભતાં પથિકોની માફક થોડા દિનના મહેમાન સમા પક્ષીઓ ! મારા આ અંતરના ઉદ્ગાર પાછળ કોઈ પણ જાતની ખૂરી લાવના નથી એ તમો મારી આસપાસ હાજર હોવાથી જાણો છો; એટલે જરૂર પડ્યે સાક્ષી પૂરજો. તમારી સમ-ક્ષથી આજે હું દુઃખી હૃદયે વિદાય માગું છું અને એ સાથે મારો લાવે પંથ નિષ્કંટક અને એવો આશીર્વાદ પણ ચાહું છું.

અંતરની વરાળ આ રીતે સ્વતઃ ઊભરાવી રહેલી એ જાણા આટલું બોલી રહ્યા પછી તરત જ સામે દેખાતાં શૃંગ પ્રતિ દોડી ગઈ. એનો ચઢાવ અપળતાથી દોડતાં મૃગ માફક ચઢી ગઈ. આસપાસ જરા પણ નજર નાખ્યા વગર, કોઈની હાજરી-ગેરહાજરીની ચિંતા કર્યા વગર, એકદમ ટોચ નજીક આવેલ વૃક્ષ હેઠળ પહોંચી ગઈ. એ ઝાડ હેઠળ નાંખી નજર ન પહોંચે એવી ઊંડી ખીણ આવી રહી હતી. એની ભીષણતા ને ભયંકરતા ભલભલાને થય-રાવી મૂકે તેવી હતી. એ સ્થાન પરથી પડતું મૂકતાંવેત દેહનો એવો તો ઊંચકાટો થઈ જાય કે શોધ્યું હાડકું પણ જડે નહીં ! છતાં પેલી જાણા-નિનામિકા-એ સ્થળે નિશંકપણે આવી ઊભી. આ દૃશ્ય જોઈ રાજી થઈ, અને પોતાના નિશ્ચયને અમલી બનાવવા તત્પર બની.

ઝંપાપાત કરવા સારુ પાછી હઠીને જ્યાં ભૂસકો ખાવા જાય છે ત્યાં નેરથી હાકલ થઈ. એ કર્ણ પર અથડાતાં તેણીએ પાછળ જોયું તો નજીકના આમ્રવૃક્ષની છાયામાં એક સંત-પુરુષને પોતાની તરફ મીંટ માંડી બોલાવતા જોયા. જો એક પળનો વિલંબ થયો હોત તો ખેલ ખલાસ થઈ જાત. અનામિકાએ, સાદ સાંભળવામાં જરા પણ પ્રમાદ સેવ્યો હોત તો પણ આજે તેનું આવી બન્યું હોત પણ નસીબ નેરદાર. પતનક્રિયા મોકૂફ રાખી તે પેલા વૃક્ષ

તરફ વળી. સંતને પ્રણામ કરી તેની સમક્ષ બેસી ગઈ.

‘હે ભોળી જાણા ! આટલી ઊંચાઈએથી ભૂસકો મારવો એટલે મરણને નોતરવું. તારે શા સાડ એમ કરવું પડ્યું ?’

‘પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ ! મારા સરણું દુઃખ કોઈને નહીં હોય ! એ દુઃખથી કંટાળેલી હું બાણી જોઈને યમરાજની અતિથિ બનવાના નિશ્ચય પર આવી હતી.’

‘સુઘા, શું દુઃખથી ઊગરવાનો તેં લીધેલો ઇલાજ સાચો છે ? માનવી સુખ વાંછે છે પણ એ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય તે જાણતો નથી. દુઃખ એને ગમતું નથી; છતાં કરણીઓ એવી કર્યા જાય છે કે જેથી દુઃખની સિલક વધતી જાય. જો દુઃખ ન જ વધારવું હોય તો કયા દારણોએ એ આવતું અટકે તે જાણવા જોઈએ અને અમલમાં મૂકવા જોઈએ. બાકી આવા ઝંપાપાતો કે અકાળે મરણ નોતરતા આપઘાતો એ દુઃખનો છેદ નથી કરતાં પણ કેવળ એમાં ઉમેરો જ કરે છે.’

જ્ઞાની ભગવંતો થાળી પીટીને સંસારમગ્ન આત્માઓને કહે છે કે—**સમયં મા પમાણ** અર્થાત્ રંચમાત્ર પણ પ્રમાદ ન કરશો—જરાપણ ગફલતમાં ન રહેશો, જાણે જાણુનો ઉપયોગ સુકૃત કરાવી લેવામાં કરજો; પણ મોહના પાશમાં પડેલ-રાગદ્વેષની મીડી મધલાળમાં ફસેલ-મારામારાની વહેંચણીમાં કંઠ સુધી ખૂટેલ જીવો એ સાદ ક્યાં તો સાંભળતા જ નથી અથવા તો એક કાને સાંભળી ધીજે કાનેથી એને વિદાય કરી દે છે. અગર તો ‘સાંભળી સાંભળીને કૂટ્યા કાન તો ય ન આવ્યું પ્રમ્મજ્ઞાન’ જેવું જીવન જીવે છે ! નતીજે એ આવે છે કે ‘બંધ સમય ચિત્ત ચેતીએ રે, ઉદયે શો સંતાપ સલુણા’ જેવું થાય છે. ચોક્કણા કર્મો

સમય મા પમાણ.

૬

૧૨૧

પહેલે બાંધતા જેઓ કંઈ જ વિચાર કરતા નથી અને આકરી વાણીદ્રારા, સ્વચ્છંદી વર્તન મારફતે કિંવા મલિન વિચારોવડે જેઓ જિંદગી ગાળે છે તેઓ પરલવતા માર્ગે સિધાવતાં જે પાથેય (લાતુ) લેતા જાય છે એ ક્યાંથી સુખ-રૂપ હોય ? કેદારા વાવી કર્મોદ્ધ લણવાની આશા સેવવી એ ઉઘાડી મૂર્ખતા નથી તો ધીભું છે પણ શું ? પૂર્વલવે તેં પુન્યની કમાણી કરી નથી; છતાં આ લવમાં તું સુખની આશા સેવે-દુઃખ સામે રાડ પાડે એ વિચિત્ર ન ગણાય ? તારી આત્મકથા કહી બતાવ એટલે એ પરથી હું કર્મરાજના પ્રપંચ કેવા હોય છે તે આંકી દઉં !

ગુરુશ્રી ! મારી કહાણીમાં કંઈ જ નથી. આ પૂર્વ મહાવિદેહ તરીકે ઓળખાતા વિશાલ પ્રદેશમાં અને આપણે જે પર્વત પર બેઠા છીએ એની તળેટીમાં નન્દીનામા ગામમાં દરિદ્રી ગૃહ-પતિ નાગલને ત્યાં મારો જન્મ. માતાનું નામ નાગશ્રી. એ ગિચારીએ બાળુ ઘરની દરિદ્રતામાં ઉમેરો કરવાની જ ટેવ ન પાડી હોય તેમ મારી પૂર્વે એક પછી એક છ પુત્રીઓને જન્મ આપેલો. પ્રસવ સમયે કુટુંબી જન અને ખુદ પિતાજી પણ પુત્રજન્મની આશા સેવે. પણ કહેવત છે ને કે ‘ નસીબ ચાર ડગલાં આગળનું આગળ. ’ તગદીર જ જ્યાં પોલું ત્યાં પુત્રના દર્શન ક્યાંથી સંભવે ? પારકા ઘરની વસતી ગણાતી દીકરીની સંખ્યાનો આંક ઉપર ચઢે ! સંસારની એ વિચિત્રતા આજે એક કોયડારૂપ છે. જ્યાં જન્મતાં જ ખમા ખમા થાય તેવા સાનુકૂળ સંયોગો હોય, ધન જ્યાં ઢગલે ઢેલાતું હોય, વાડીવજીરોનો સુમાર ન હોય ત્યાં વાર-સના કાંકાં હોય છે. પુત્ર તો નથી હોતો પણ કેટલાક દાખલામાં પુત્રનો જન્મ પણ ત્યાં ફૂલો હોય છે; એથી ઉલટું જ્યાં રોજ હાંદલા

કુસ્તી કરતા હોય છે અને સવાર પડતાં શું ખાશું ને શું પહેરશું એવા સવાલો આંખ સામે ડોકિયાં કરતા હોય છે અથવા તો અંતરને કોરી ખાતાં હોય છે ત્યાં ‘ વગર વિચારે જન્મ્યા મસ ’ જેવું કે ‘ કુતરીના લટોળિયા ’ જેવું હોય છે. એવા ઘરે છોકરાં જન્મે છે અતિ, અને એમને વધતાં પણ વાર લાગતી નથી. આમ મારા પિતાના દરિદ્રતા ભર્યા સંસારમાં મારો નંબર સાતમો આવ્યો. મારા જન્મથી આખા ઘરમાં જે નિરાશા પ્રગટી ઊઠી તે એટલી તીવ્ર નીવડી કે મારું નામ પાડવા જેટલી તક-લીફ ન લેવાઈ. ઉમ્મરમાં આવતાં જ મારા શિરે બોજ વહનની ફરજ લદાઈ છે અને મૂઠી રોટલો મેળવતાં જે કટુ વચનપ્રહારોની વર્ષા વરસી રહે છે એથી હું પૂરી કંટાળી ગઈ છું. આવા જીવન કરતાં મને મરણ ઘણું જ સુંદર લાગે છે, તેથી જ આજે હું રાજીખુશીથી જંપા-પાત કરવાની હતી.

નિર્નામિકાનો વૃત્તાન્ત શ્રવણ કર્યા પછી તરુ હેઠળ વિરાજમાન મુનિરાજ થોડો સમય ધ્યાનસ્થ દશામાં રક્ત થયા. ધ્યાન મુક્ત થતાં જ બોલી ઊઠ્યા :—

‘ બાલિકા, પૂર્વ લવમાં તેં કર્મરૂપ ઇંધણને બાળી નાખનાર સળગ સાધન સમા ‘તપ’ નું સેવન નથી કર્યું. વિપય-કષાયના ઘેનમાં આકરા કર્મોનો કચરો ગાંઠે બાંધતાં જરા પણ પાછું વાળી બેસ્યું નથી. હાલના દુઃખોનાં મૂળિયાં એ જીવનમાંથી પાંગરી વૃદ્ધિ પામતા ગયા છે. સાંભળ !

ગતાંકના સ્વયંપ્રભ દેવ સાથે અંબર પર્વત પરની આ રાંક બાળા કેવી રીતે સંકળાયેલી હતી એ વાત મહાત્માની વાણીદ્રારા આવતા અંકે શ્રવણ કરીશું. (ચાલુ)

અમર આત્મ મંથન

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૩ થી શરુ)

લેખક : અમરચંદ માવજી શાહ

૬૬. આત્મા કર્મથી રોગી થયેલો છે. સદ્-ગુરુરૂપ તેના વૈદ છે. સદ્કર્મરૂપ તેની દવા છે. જેમ વૈદ જ્ઞાની અને અનુભવી હોય તો તેની દવાથી દર્દી નીરોગી થાય છે તેમ આમાં પણ સદ્ગુરુરૂપી વૈદની પરમ આવશ્યકતા છે. જેમ બીમારીમાં દવા અને પથ્ય પાળવાની આવશ્યકતા છે તેમ આ આત્મબીમારીમાં પણ સંયમ અને તપ આચરવાના છે. જેમ વૈદના કહેવા ઉપર દર્દીને શ્રદ્ધા રાખવી પડે છે તેમ ગુરુવચનો ઉપર પણ શ્રદ્ધા રાખી તે કહે તેમ વર્તવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. એવા આત્મજ્ઞાની વૈદને શોધવા માટે પ્રથમ પોતે બીમાર છે તેવું ભાન થાય ત્યારે જ તે તેની શોધ કરે, અને પોતાના આત્માની, જેમ દર્દી પોતાનાં દેહની અર્પણતા ડોક્ટરને કરે છે તેમ સદ્ગુરુરૂપી વૈદને કરે, તો અવશ્ય જ સદ્ગુરુ મળ્યા હોય તો જન્મજરામરણરૂપ વાત, પિત્ત અને કફનું દર્દ નાશ પામી આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ-રૂપ ત્રિવિધ તાપ શાંત થઈ આત્મશાંતિ અને ચિદાનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે.

૬૭. એવા સદ્ગુરુરૂપ વૈદના વિયોગમાં સત્શાસ્ત્ર જેમાં કર્મરોગની ચિકિત્સા યથાર્થ સદ્ગુરુએ બતાવેલી હોય તે પાંસે રાખો. જ્યારે મનનો રોગ વિષમ થાય ત્યારે તેમના વચનો-રૂપ કાકી લઈ શુદ્ધ કરો. પરમ ધ્યાનની ગોળી મુખમાં મૂકી ચગળવારૂપ રટણ કર્યા કરો; એટલે રાગદ્વેષરૂપ જવર (આશ્રવકર્મ) આવતો

અટકી જશે અને પૂર્વનો કર્મભણ પણ ધ્યાનના રેચથી નીકળી આત્મશાંતિ રહેશે.

૬૮. પરસેવા કરવા જતાં જો ઘરસેવા ચૂકી જવાતી હોય, તો તમો તમારી ફરજ ચૂકો છો. તમારી એ ફરજ યથાર્થ અદા કરીને સેવાના આદર્શને વિકસાવો અને જીવનને દીપાવો !

૬૯. રાજા કે મોટા પૈસાદાર જ સુખી છે અને આપણે જ દુઃખી છીએ એમ માનવું તે આપણી અજ્ઞાનતા છે. આ દુઃખમય સંસારમાં સુખી જ કોણ છે ? પુન્ય કે પાપની લીલા-માત્ર સુખીદુઃખીરૂપે દેખાય છે. જેને આપણે સુખી સમજી ખોટું દુઃખ વહોરી લઈએ છીએ તેને જન્મ, જરા, મરણ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ આદિ શું નથી ? જો હોય તો સુખી કેમ ગણાય ? ખૂબ પૈસા, મોટાં મહેલ, ગાડીઓ ને ગાદીતકિયાની સાહ્યબી ભોગવનારનું આંતર જીવન તપાસો તો તેના અંતરમાં ઊંઘી જવાળા હશે; ત્યારે કોઈ મહાત્માની મદૂલીમાં શાંતિનો રસ લૂંટતો હશે.

૧૦૦. સુખ શું છે ? ક્યાં છે ? એ આપણે જાણતા નથી ત્યાં સુધી જ દુઃખી છીએ. ખરું સુખ આત્માના નિસ્પૃહીપણમાં છે, પરભાવના ત્યાગમાં છે અને સ્વભાવની સ્થિરતામાં છે. આત્માનંદની-આત્મશાંતિની પ્રાપ્તિ આત્મા એ પરમાંથી સુખ મેળવવાની લાલચ બંધ કરી સુખદુઃખને નીપજાવનારા રાગદ્વેષને ત્યાગીને કરી શકે છે. જ્યાં પરવસ્તુ તરફ સુખની